

УДК 373.5.016:821.161.2]:316.346.2

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Бутурлим Т. І.

У статті розкрито сутність позитивного мислення та його взаємозв'язок з українською літературою. Наведено приклади застосування позитивних афірмацій у контексті ґендерного виховання старшокласників засобами художнього мистецтва слова. Доведено ефективність використання інтерактивних методів і форм навчання в процесі формування позитивного мислення учнів.

Ключові слова: позитивне мислення, українська література, ґендерне виховання старшокласників.

В статье раскрыта сущность положительного мышления и его взаимосвязь с украинской литературой. Приведены примеры использования положительных аффирмаций в контексте гендерного воспитания старшеклассников средствами художественного искусства слова. Доказано эффективность использования интерактивных методов и форм обучения в процессе формирования положительного мышления учеников.

Ключевые слова: положительное мышление, украинская литература, гендерное воспитание старшеклассников.

The article reveals the essence of positive thinking and its correlation with the Ukrainian literature. Examples of application of positive affirmations in the process of gender education of senior schoolchildren by means of art of the word are given. The article proves effectiveness of interactive methods and forms of teaching in the process of formation of senior students' positive thinking.

Key words: positive thinking, Ukrainian Literature, gender education of senior schoolchildren.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасній складній соціально-політичній ситуації українська нація перебуває в пригніченому загальноемоційному стані. Тому виникає потреба пошуку особистісних ресурсів для підвищення життєстійкості, оптимізації, здатності моделювати власне майбутнє.

Аналіз останніх досліджень. Уміння перетворювати негативне мислення на позитивне допомагає конструктивно сприймати життєвий досвід та будувати ефективну екзистенційну модель буття. У працях зарубіжних (Н. Піла, Д. Карнегі, Л. Хей, Н. Хіла, С. Вантрелла, М. Нейла, Д. Шварца та ін.) та вітчизняних (В. Бобрицької, В. Калошина, Л. Киричук, С. Ткачук та ін.) дослідників стверджується, що саме це є запорукою життєвого успіху, здоров'я та фінансового благополуччя.

Позитивне мислення є різновидом мислення, що виступає як конструктивний спосіб інтерпретації життєвого досвіду, спрямований на розв'язання проблем внутрішнього характеру. Головна ідея позитивного мислення – прийняття реальної проблемної ситуації та спроба змінити її сприйняття шляхом перегляду способу інтерпретації. І. Карпова в дисертаційному дослідженні вказала *ознаки* позитивного мислення (упевненість, увага до позитивних моментів, орієнтація на майбутнє) та його *метафоричні моделі* (рух, боротьба, подолання перешкод, лікування) [2].

Формулювання цілей статті. Мета даної статті – проаналізувати шляхи формування позитивного мислення старшокласників у процесі ґендерного виховання засобами української літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здатність до позитивного мислення формується разом із розвитком “Я-концепції”, життєвого сценарію та

ціннісно-смісловою сферою особистості. Важливо думати й говорити оптимістично, у спілкуванні з іншими спиратися на позитивні якості співрозмовника, не принижувати інших, не виявляти зверхності, у всьому поганому намагатися бачити позитив. Коли думка постійно повторюється, вона перетворюється на переконання, яке, у свою чергу, впливає на процес сприйняття рішень.

Позитивне мислення – це спосіб інтерпретації життєвого досвіду, спрямований на розв’язання проблем внутрішнього характеру. Людина, яка мислить позитивно, – задоволена собою, упевнена, насолоджується життям, здатна подолати стрес, приймати ефективні рішення, що забезпечує високий результат, має багато друзів. Її антипод сприймає світ у сірих і чорних фарбах, перебуває в постійній депресії, конфлікті із собою та соціумом, перебільшує власні проблеми, життєві труднощі, програмує себе на дисгармонійне майбутнє.

Налаштовувати себе на успіх потрібно за допомогою позитивних **афірмацій** (коротких слів, думок, тверджень, емоцій позитивного змісту). Наприклад: “Я люблю й поважаю себе такою (-им), якою (-им) я є”, “Я все можу!”, “У мене сьогодні продуктивний день!”, “Я з великим задоволенням виконую домашнє завдання!” тощо.

Одним із засобів формування упевненої в собі, оптимістичної, відкритої, дружелюбної, цілеспрямованої, орієнтованої на досягнення успіху особистості є **педагогіка успіху**, яка допоможе кожному учневі та кожній учениці усвідомити власну унікальність, повірити у свої можливості, максимально розкрити внутрішній потенціал. Теоретико-прикладні аспекти педагогіки успіху були осмислені в працях Я. Коменського, Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ф. Дістерверга, Г. Сковороди, К. Ушинського, Л. Толстого, Я. Корчака, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Л. Гаврищак, К. Дрозденко, Г. Коберник, О. Копилової, В. Марківа, Л. Пасечнікової, О. Петрищенко, Л. Прокіпець, Л. Скрипченко, Л. Ткачук, О. Хижняк, В. Ямницького тощо.

Завданням учителя є створення умов для повноцінного індивідуального розвитку учнів; формування в них віри в себе.

Формуванню успішного учня та успішної учениці сприяє *віра у їхні можливості* (“У тебе неодмінно вийде”, “Саме ти й міг би зробити таку справу”, “Я впевнений, ти це добре зробиш”), *похвала за навчальні й особистісні успіхи, наголошення на позитивних сторонах особистості* (“Молодець!”, “Ти справишся з цим завданням!”, “Навіть якщо не вийде – нічого страшного”), *розвиток потреби уникати негативних узагальнень, тверджень* (“Мене ніхто не любить”, “У мене нічого не вийде”, “Я нікому не довіряю”, “Я не можу”), *оцінювання відповідей смайликами чи кольоровими картками зі стимулюючими написами* (“Мені варто вдосконалити свої знання”, “Я – молодець!”, “Я – геній!”).

Українська програмова література ХІХ–ХХІ ст., незважаючи на депресивно-песимістичний характер сюжету та психологію художніх персонажів, може бути засобом виховання позитивного мислення учнів за умови добору ефективних методів, форм і прийомів навчання, виховання.

Научіння учнів формулювати позитивний погляд на світ має пронизувати всі етапи заняття, аналітичні завдання – починатися настановчим **словом учителя**, закінчуватися – **рефлексією**. Наприклад: “Спрямуємо підтекст проаналізованих на занятті віршів О. Ірванця на власне “Я”. Із допомогою афірмацій ви спробуєте більш оптимістично подивитися на складну життєву ситуацію, представлену в поетичних творах”. Зразком переосмислення проаналізованого фарсу-фантазмагорії Неди Нежданої “Угода з ангелом” наприкінці заняття може бути така позитивна афірмація, озвучена вчителем: “Я скидаю цю маску-захист” і крокую вперед із гордо піднятою головою. Я відмовляюся від нав’язаних суспільством ролей. Вірю, що природність, щирість допоможе мені подолати всі життєві труднощі, досягти своєї омріяної цілі й бути щасливим (-ою), як Ден і Ліка зараз”.

Активізують увагу учнів, їхнє прагнення мислити більш позитивно завдання **проблемно-пошукового характеру**. Так, важливо вчити старшокласників *помічати в тексті характер мислення персонажів, формувати вміння трансформувати деструктивні думки на конструктивні*. Наприклад, на уроці літератури рідного краю учням пропонується знайти в драмі Олександра Забарного

“Грішниця” приклади негативного мислення Тараса й Лукерії, що зумовило їхнє розлучення (I мікрогрупа – 1846 р., II – 1859 р., III – 1860 р., IV – 1914 р.), і трансформувати такі вислови на позитивні твердження (наприклад: *“Наймичкою я народилася – наймичкою і помру!”* → *“Я працюю в панів, я маю одяг, житло, їжу, можливість навчатися, учитися гарним манерам, і обов’язково буду щасливою!!!”*)

Використання **інтерактивних методів і форм** не лише підвищує інтерес учнів до вивчення української літератури, а й сприяє усвідомленню важливості подолання негативного мислення, актуалізує потребу в самовдосконаленні. Наведемо приклади авторських і модифікованих психолого-педагогічних вправ.

“Пізнай себе”. Учитель прикріплює до дошки різні аркуші з позитивними афірмаціями, сформульованими старшокласниками на попередньому занятті в процесі інтерпретації художнього тексту. Учні обирають той, що відповідає їхнім ґендерним цінностям (у разі наявності іншого варіанта – записують його на дошку); позначають та аргументують свій вибір, прикріпивши червоне сердечко до певної афірмації.

“Маски”. Досить часто в процесі вивчення української літератури старшокласники зустрічаються з персонажами, які перебувають у дисгармонійних взаєминах зі світом і собою. Тому, щоб запобігти наслідуванню учнями такої неефективної моделі поведінки й мислення, потрібно показати, що в тій чи іншій ситуації, вигаданій автором, але наближеній до реального життя, може бути кільканадцять виходів із ситуації, що сприятиме особистісному росту, а не деградації. Наприклад, аналізуючи проблему ґендерного насильства в повісті О. Кобилянської “Земля”, зокрема аналізуючи психологічне насильство Рахіри по відношенню до Сави, учням можна запропонувати невербально передати внутрішній стан жертви насильства та агресора, обравши один із варіантів кольорових масок із певним виразом обличчя, потім аналогічно означити власне самопочуття в типових життєвих обставинах. Після такої рефлексії учні мають надати персонажам рекомендації щодо побудови щасливої сім’ї на засадах рівності прав і обов’язків, любові, взаєморозуміння, взаємоповаги. Далі вчитель пропонує обрати ще одну кольорову маску, зміст якої виражав би бажані гармонійні взаємини Сави й Рахіри та відтворював омріяний образ власної майбутньої сім’ї. Бажано, щоб учні визначили, що потрібно зробити для трансформації загальноемоційного стану художніх персонажів та власного самопочуття.

“Сміхотерапія”. Учитель ознайомлює учнів із сутністю сміхотерапії як одного із прийомів створення позитивного настрою особистості. Учням пропонується скласти анекдот на ґендерну тематику із використанням персонажів вивчених художніх творів. *Наприклад: “Зустрілися Мавка й Лукаш. Лукаш і говорить: “Ти знаєш, останнім часом мені здається, що дерева мають людські голови, озеро переповнене русалками, а потерчата та злидні навіть уві сні роблять усе можливе, аби умертвити мене. Так страшно, що й досі тремчу”. Мавка заспокоїла коханого: “Не бійся! То серце й душа мої витають за тобою, щоб ні на мить не розлучитися! Але наступного разу я візьму електромобіль і буду їздити за тобою у сні і наяву!”*

“Крок назустріч”. Двоє учнів в образі художніх персонажів із високим рівнем ґендерної культури стають обличчям один до одного на відстані п’ятьох метрів. На кожен крок по черзі роблять комплімент щодо вміння побудувати гармонійні взаємини з особою протилежної статі.

“Два серця”. На основі прочитаних художніх творів учні мають скласти 6–10 визначень поняття “ґендерна гармонія” у формі серця, зазначивши автора, назву тексту, персонажів; маркером одного кольору з’єднати ті визначення, які суголосні з реальними взаєминами учнів з особою протилежної статі, іншим кольором позначити бажаний характер ґендерних взаємин. У результаті вийде два різнокольорові сердечка, які можуть співпадати чи не співпадати (у разі останнього варіанта старшокласники проєктують можливі шляхи самовдосконалення, використовуючи позитивні афірмації).

“Психологічна допомога”. Один із учнів грає роль жертви насильства, наприклад, Регіни (“Перехресні стежки” І. Франка), і сідає на стілець спиною до інших. Учні виступають у ролі практичних психологів, котрі намагаються

сформувати життєві цінності, новий погляд на ситуацію, розв'язати ґендерний конфлікт, подолати суїцидальні думки. Наприклад: *“Регіно, чому ти дозволила своєму чоловіку Валеріану тривалий час знущатися з тебе, адже він не був щирим, не поважав тебе, не піклувався про тебе, зате позбавив права голосу, обмежив свободу, емоційно принижував, штовхав, бив, замикав у кімнаті, постійно підозрював у зраді? – “Я сама винна, адже через те, що тривалий час стримувала свою агресію й душевний біль, здійснила правопорушення – убила того, хто перетворив моє життя на суцільне пекло. Якби я відразу поставила крапку, уперше зазнавши насильства з боку Валеріана, давно уже розпочала б нове життя й не померла б так трагічно”.*

“Я зможу!” Старшокласникам пропонується вибрати ситуації з ознаками негативного мислення художніх персонажів, що доводилося їм переживати в реальному житті. Потім вони мають трансформувати негативні афірмації на позитивні, скориставшись афоризмами головної героїні роману Елеонор Портер “Поліанна” (“Якби ви знали, яка я рада, що живу на цьому світі такого ранку!”), “Відколи я потрапила в аварію, я стільки разів чула від вас “люба”, “Якби я цього лиха не пізнала, то не знала б, яке це щастя – мати здорові ноги!” тощо). Наприклад: *“Я скидаю цю “маску-захист” і крокую вперед із гордо піднятою головою. Відмовляюся від нав'язаних суспільством ролей. Вірю, що природність, щирість, доброзичливість, відкритість, що характерно Поліанні, допоможуть і мені подолати всі життєві труднощі, досягти омріяної цілі й бути щасливим (-ою), як Ден і Ліка (“Угода з ангелом” Неди Нежданой) зараз”.*

“Терновий шлях до мрії”. Шістьом мікрогрупам учитель роздає ватман, де в нижньому лівому кутку прикріплений образ старшокласника чи старшокласниці, у правому верхньому – 6 кіл для візуалізації мрій учасників мікрогрупи. Кожен учень має намальовати свою мрію у сфері ґендерних взаємин та знайти точки взаємозв'язку змістової складової асоціативних малюнків. Між образом “Я” та мрією намальовані сходи, поряд із якими прикріплені фото художніх персонажів (виконавців їхніх ролей у театральній п'єсі чи художньому фільмі), що здійснювали психологічне, фізичне, фінансове чи економічне насильство до особи протилежної статі. Останні символізують життєві перешкоди на шляху до реалізації мрії. Кожна з мікрогруп має продумати можливі конструктивні варіанти протистояння негативного впливу трьох запропонованих персонажів: I – Марусі (“Кайдашева сім'я” І. Нечуя-Левицького), Чіпки (“Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та Івана Білика), Зигмунта (“Сойчине крило” І. Франка), II – Валеріана (“Перехресні стежки” І. Франка), Михайла (“Украдене щастя” І. Франка), Мемета (“На камені” М. Коцюбинського), III – Палагни (“Тіні забутих предків” М. Коцюбинського), Рахіри (“Земля” О. Кобилянської), Лукаша (“Лісова пісня” Лесі Українки), IV – Степана (“Бояриня” Лесі Українки), Пальми (“Україна в огні” О. Довженка), батька Сашка (“Зачарована Десна” О. Довженка), V – Грицька (“Маруся Чурай” Л. Костенко), бригадира (“Собор” Олесь Гончара), Ольшанського (“Свіччине весілля” І. Кочерги). Відповідь учнів має містити позитивні афірмації. Наприклад: *“Ми віримо в те, що наша мрія здійсниться! Ми знаємо, що її візуалізація допоможе наблизитися до ґендерного ідеалу! Ми стійкі перед силами зла! Таким, як Маруся (“Кайдашева сім'я” І. Нечуя-Левицького), не дозволимо втручатися в сімейні справи, територіально дистанціюємося від людини, яка хоче перекласти всі хатні обов'язки на невісток. У нашому житті немає місця для тих, хто зловживає спиртним, порушує закон, руйнує сімейні цінності, незважаючи на прагнення оточуючих допомогти, а якщо партнер ґендерної комунікації все ж духовно зламається, як Чіпка (“Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного та Івана Білика), то вчасно надамо психологічну допомогу, сприятимемо вивільненню негативної енергії. Несвобода, насильство ведуть до ґендерної дисгармонії, тому Зигмунт (“Сойчине крило” І. Франка) не є для нас взірцем, сприймається як такий, що не дозволить мрії здійснитися. Ми впевнені: якщо сприймати життєві перешкоди як черговий дощ осінньої пори року, то вони легко самоліквідуються”.*

“Формула успіху”. Після ознайомлення учнів зі списком найбільш успішних чоловіків і жінок світу України 2014 р. (наприклад: Ринат Ахметов, Віктор Пінчук, Геннадій Боголюбов (за версією журналу Forbes), Оксана

Середюк, Людмила Севрюк, Ольга Богомолець (за версією Delo.ua) потрібно скласти рейтинг персонажів прочитаних художніх творів, які змогли вирішити конфлікти, досягли взаєморозуміння з особою протилежної статі. Потім старшокласники мають визначити власну сходинку на цій “піраміді”. Орієнтуючись на інформацію про найбільш успішних людей, потрібно скласти формулу успіху як засіб підвищення рівня власної ґендерної культури. Наприклад: *“Я ... (ім'я учня / учениці)!!! Знаю, що маю потужний потенціал для створення гармонійної сім'ї! Я зроблю все можливе, аби зберегти щирість і взаємність почуттів, створити атмосферу сімейного затишку для кожного члена моєї родини (чоловіка / дружини, свекра / свекрухи, тестя / теці, сина / дочки)! Я не дозволю стороннім принижувати свою гідність, розлучити мене з чоловіком / жінкою, як це певною мірою трапилось з Мелашкою (“Кайдашева сім'я” І. Нечуя-Левицького). Я вірю, що поміркованість допоможе мені уникнути “любовних трикутників”, а в разі появи “третього” (-ої) скористаюсь життєвою мудрістю Михайла (“Три зозулі з поклоном” Гр. Тютюнника)! Упевнена, що вміння гармонізувати чоловічі й жіночі якості допоможуть мені стати такою щасливою, як Наталка (“Тигролови” Івана Багряного)”*.

“Я успішна особистість!” Учням пропонується втілитися в образ художніх персонажів, які піднялися на високу точку особистісного розвитку, досягли ґендерної гармонії. Під медитативну музику вони мають відчутти їхній загальноемоційний стан, ставлення один до одного, увібрати позитивний заряд енергії, щастя. Потім старшокласники спрямовують емоції та відчуття гармонійних персонажів на власне “Я”, склали позитивну афірмацію. Наприклад: *“Я успішна особистість! Я щаслива (-ий), кохаю, насолоджуюсь життям, маю поряд людей, із якими відчуваю максимальний душевний комфорт. Я вільна (-ий), незалежна (-ий). Мої права й потреби поважає коханий (-а)! Увібравши в себе високодуховність і креативність Івана й Марічки (“Тіні забутих предків” М. Коцюбинського), ґендерну гнучкість Софії й Михайла (“Три зозулі з поклоном” Гр. Тютюнника), здатність синтезувати сімейні й професійні ролі Івана, Віри (“Собор” Олесья Гончара), я можу з упевненістю сказати: “Я обов'язково досягну вершини самоактуалізації!”*

Формуванню позитивного мислення учнів сприяє використання на уроці **творчих завдань**. Наприклад, старшокласникам пропонується проаналізувати підтекст вірша О. Ірванця “Любі друзі! Милі подруги!” та відповідно до основної його ідеї **скласти чотиривірш**, що міститиме позитивні афірмації. Наприклад: *“Життя минає, і те, що зроблено, – не змінити. Доля в розпачі через людську гріховність, цілковиту моральну й фізичну деградацію. Тому потрібно негайно змінити свій життєвий сценарій, бо другого шансу ніхто не дасть (підтекст)”* → *“Я хочу жити по-новому, Життя дає нам доля раз. Все зле залишиться в старому – Іду назустріч Сонцю. Клас!!!” (вірш).*

Ще одним варіантом формування позитивного мислення є **арттерапія**. Так, після вивчення певного художнього твору, у якому зображені гармонійні ґендерні взаємини, учням пропонується виразити узагальнюючі висновки у формі асоціативного малюнка “Всьому початок є любов...” У процесі коментування асоціативного малюнка старшокласники мають зазначити, що саме хотіли б запозичити для побудови майбутньої сім'ї від гармонійних персонажів.

“Танцюють всі”. Завдання для двох мікрогруп розглядається як синтез руханки й узагальнення психоемоційних станів художніх персонажів повісті М. Коцюбинського “Тіні забутих предків”. Члени першої команди по черзі показують емоційний стан Івана (кохання, страждання, туга за коханою, відчай, абсурдність життя) чи Марічки (кохання, туга за коханим, вічний спокій), Палагни (ревності, агресія, ненависть) чи Юри (пристрасть, агресія, ненависть) з допомогою танцювальних рухів, який виражає одного з головних героїв творів Михайла Коцюбинського, після чого решта учнів повторюють їх. Представники іншої команди відповідають танцювальними рухами, зміст яких виражає бажаний загальноемоційний стан певного персонажа, такий, у якому почувалися б комфортно самі. Таким чином, шляхом танцтерапії старшокласники усвідомлюють руйнівний характер негативного емоційного стану персонажів, програмують своє мислення на конструктивні вчинки, думки, почуття.

На етапі підведення підсумків заняття досить ефективним є прийом **“Мікрофон”**, що спонукає старшокласників до формулювання узагальнення. Наприклад: *“Щоб полюбити себе й навколишній світ, потрібно бути такими, як Марічка й Іван (“Тіні забутих предків” М. Коцюбинського), а саме...; як Анна й Михайло (“Земля” О. Кобилянської), а саме...; “Щоб бути щасливим (-ою), як Лаврін і Мелашка, Мотря й Карпо на початку твору, мені потрібно..., а також урахувати їхні подальші помилки...”*

Для того щоб учні продовжили переосмислювати власні думки, почуття, дії **вдома**, доцільно, окрім навчальних завдань, давати **завдання виховного характеру**. Наприклад: *“Напишіть власне висловлювання на тему “Позитивна реальність народжує реальні проекти” (С. Нехаєв) (за новелою І. Франка “Сойчине крило)”*.

Висновки. Отже, формування позитивного мислення засобами української літератури спонукає старшокласників переосмислити своє життя, більш оптимістично подивитися на труднощі, повірити у свої можливості, визначитися з цілями й завданнями індивідуального буття. Синтез української літератури й психології в контексті ґендерного виховання дасть можливість учням усвідомити рівень власної ґендерної культури, сформувані конструктивні ґендерні цінності (рівність між чоловіком та жінкою, толерантність, справедливість, співробітництво), розвинути вміння будувати ефективні взаємини з особою протилежної статі.

Література

1. Бутурлим Т. І. Формування ґендерної культури старшокласників у процесі вивчення української літератури : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / Бутурлим Т. І. ; Інститут проблем виховання НАПН України. – К., 2014. – 400 с.

2. Карпова И. А. Лингвокультурологический концепт “позитивное мышление” в работах американских социальных психологов : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Карпова И. А. ; Московский пед. гос. ун-т. – М., 2011. – 24 с.

3. Пасечнікова Л. П. Формування в старшокласників орієнтації на досягнення життєвого успіху : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / Пасечнікова Л. П. ; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2009. – 20 с.

4. Хей Л. Как исцелить свою жизнь [Електронний ресурс] / Л. Хей. – Режим доступу:

http://royallib.ru/book/hey_luiza/kak_istselit_svoyu_gizn.html. – Назва з екрана.